

SCHMIDT Mária: Kollaboráció vagy kooperáció?

Minerva, Budapest, 1990. 86-94 pp.

A Honlapra helyezve és angolra fordítva (l. ott) a szerző engedélyével

Stern Samu, a Budapesti Zsidótanács elnökének beszámolója

EICHMANN 1500 EMBERT KICSEMPÉSZ

„Eichmann megdöbben, hogy ez (a zsidókat szállító tehervonatot Horthy visszarendeli Kistarcsára) meg történhetett Magyarországon és a Kormányzó fegyveres fenyegetőzéssel meg meri hiúsítani az SS intézkedéseit. Úgy érzi, hogy a Gestapo és az SS tekintélye forog kockán, és toporzékol a kudarc miatt.

A Kormányzó környezetében és a minisztériumokban lévő besúgóitól Eichmann megtudja, hogy a kistarcsai vonat elindulásakor mi lármáztunk fel mindenkit, akit csak lehetett.

Július 17-én⁸⁸ reggel 8 órára felrendeli a Svábhegyre Eichmann a Tanács valamennyi tagját. Fogalmunk nem volt, miért. Előbb órák hosszat kellett várakoznunk egy szobában, amelyet nem volt szabad elhagynunk. Lezárták a telefont, nem érintkezhettünk senkivel. Végül egy Hunsche⁸⁹ nevű tiszt hivatott be minket, Eichmann helyettese, és véget nem érő, semmitmondó tanácskozást folytatott velünk arról, hogyan lehetne a zsidóságban lévő pánikhangulatot megszüntetni. Egész délután tartott ez, és este nyolc órakor bocsátott el minket.

Nem értettük, mi rejlett emögött, rossz sejtelmek voltak, másnap reggel minden kiderült. Míg minket fenn tartottak a hegyen, Eichmann személyes felügyelete alatt egy SS-különítmény váratlanul megrohanta a kistarcsai internálótábor, a telefont elvágta, le szerelték a rendőröket és a már egyszer megmenekülteket bevagonirozták⁹¹ és gyorsvonati sebességgel csempészték ki az országból. Mire közbeléphettünk volna, már késő volt, túl voltak az országhatáron.

AZ SS TŰNTETŐ FELVONULÁSA

Augusztus eleje van már, az idővel való versenyfutásban már ide értünk. A kormány hivatalos álláspontja szerint további deportálás nincs. Eichmannék azonban túl a presztízssérelmen éppen a fővárosi zsidóságot nem engedik karmaik közül kicsúszni. Veessenmayer és Winkelmann kihallgatáson jelennek meg a Kormányzónál, hivatkoznak a magyar kormánnyal kötött megállapodásra, amely szerint a zsidókérdés rendezésére kizárólagosan ők jogosultak. Ragaszkodnak a fővárosi zsidóság deportálásához és azzal fenyegetőznek, hogy - ha a csendőrséget meg nem kapják e célra - saját maguk fogják azt végrehajtani. A Kormányzó szilárdan kitart álláspontja mellett. Eichmann Berlinbe repül, majd visszatér és egyre fenyegetőbb magatartást tanúsít. Budapest körül állandóan nő az SS-csapatok száma.

Amint a Kormányzó fia a Tanács egyik tagjával közölte, a főváros szinte teljesen védtelenül áll, csak kisszámú helyőrség és a rendőrség áll rendelkezésre. Ezzel szemben Budapestet valóságos SS-gyűrű veszi körül. Az SS azt csinálhat, amit akar, erősítést nem lehet felhozni, mert a németek minden csapatmegmozdulást árgus szemekkel figyelnek.

Az SS-csapatok, hogy túlerejüket fitogtassák, teljes felszereléssel nagy tüntető felvonulást rendeznek Budapest útvonalain.

Előttünk is nyilvánvaló volt, hogy a német követeléseknek nem lehet hosszabb ideig ellenállni, végeredményben az SS fogja végrehajtani a deportálást. Nincs Budapesten elegendő erő, amely ezt megakadályozhatja.

Hogyan lehetne a németek beleegyezésével magyar csapatokat hozni Budapestre? - ez volt a legfőbb gondunk és egy vakmerő, veszedelmes terv megvalósításán törtük a fejünket.

A KÉTSZÍNŰ FERENCZY

Már Erdély jelentékeny része felszabadult. A felmentő Vörös Hadsereg a Tisza felé közeledik. A vak is láthatja, hogy Magyarországon nem tart már sokáig a háború, az időpont kizárólag a Vörös Hadsereg haditerveitől függ. A Kormányzó körül tömörülnek az esztelen háború befejezésének hívei. Úgy látszik, hogy Magyarország is rövidesen kiválik a háborúból.

Az opportunist, velejéig romlott Ferenczy csendőr alezredes, aki végigcsinálta az egész vidéki zsidóság deportálását, már szintén látja az események valószínű fordulását és gondolkodóba esik. Ezt a lélektani pillanatot használjuk fel a kétszínű Ferenczynél.

Ferenczy mindig azt hangoztatta beszélgetéseink során, hogy a deportálás tisztára német kívánság és az összes kegyetlenkedést csak a németek követték el. Kifejezetten hangsúlyozta mindig, hogy őt semmiféle felelősség nem terheli. Mi ismertük viselt dolgait, de alakoskodtunk és úgy mutattuk, mintha szentül meg lennénk győződve jóindulatáról, emberieségéről. Egyenesen azt mondtuk neki, hogy ő az egyetlen, aki megmentheti a budapesti zsidóságot a biztos pusztulástól és ezzel dicsőséget szerez magának, hervadhatatlan érdemeket és lemossa a nemzet nevéhez tapadó gyalázatot.

Ferenczynek tetszett a szerep. Bizonyára arra gondolt, hogy így elfeledteti azokat a szörnyűségeket, amelyek a vidéki deportálások révén hozzá fűződnek. Két ízben is eljött lakásomra, és a tanácskozások alkalmával kijelentette, hogy hajlandó szembefordulni a németekkel a zsidóság megmentése érdekében, ha megfelelő erő áll mögötte. Azt kívánta azonban, hogy eszközöljük ki, hogy a Kormányzó fogadja őt.

TITKOS TANÁCSKOZÁS

Amint mondtam már, nyilvánvaló volt a helyzet ismeretében, hogy a német követeléseknek tovább ellenállni nem lehet, mert különben ők maguk hajtják végre a fővárosi zsidóság deportálását. Nagy és merész tervet gondoltunk ki ennek megakadályozására, és e célra Ferenczyt használtuk fel. Amikor feljött lakásomra Ferenczy, véletlenül éppen egy detektív volt nálam és egy ügyben kihallgatott. Igen kellemetlen volt számára a detektívvé való találkozás. Amikor a detektív végre elment, Ferenczyvel a következőket beszélgettünk meg:

Titokban - a Tanácsból is rajtam kívül csak két tag tudta - kieszköztünk Ferenczy részére audienciát a Kormányzónál, aki neki a terv megvalósításához teljes támogatást ígér. Ferenczy vállalta azt, hogy a Gestapót biztosítja a csendőrség megbízhatóságáról, és megbeszéli Eichmannal a deportálást. Ennek végrehajtására felhoznak a fővárosba minél nagyobb számú csendőrséget, a vidéki városok rendőrségét és azon kívül megbízható katonai csapatokat is. A Kormányzó színleg ez ellen tiltakozni fog, de ezzel nem fognak törődni. A felérkező csapatok parancsnokait leváltják majd, és megbízható parancsnokokkal cserélik ki. Intézkednek, hogy a deportálás lebonyolítására hívatott szerelvényeket is előkészítsék. Az átkos emléké békásmegyeri téglagyárat újból rendbe hozzák, körül kerítik és úgy intézkednek, hogy a vagonírozás onnan folyik majd. Szóval mindent meg tesznek a németek félrevezetésére, hadd higgyék, hogy a deportálás kitűzött terminusa komoly, és ezalatt feljöhessen minden szükséges alakulat és csapat, amelyek itt megbízható parancsnokokat kapnak, a rendelkezésre álló német SS-csapatok ellensúlyozására. Mikor már minden előkészület megtörténik, egy-két nappal a deportálásra kitűzött terminus előtt a kormány jegyzékben közli majd a németekkel, hogy minden deportálást megtilt, és rendeletének kész fegyveresen is érvényt szerezni. Ha elkerülhetetlen, összeütközésre

is sor kerülhet - de merőben valószínűtlen, hogy a zsidókérdés miatt a németek kenyértörésre vinnék a dolgot.

Ezt a veszedelmes tervet sikeresen csak a legteljesebb titoktartás mellett lehetett megvalósítani. A Tanács három tagján: dr. Wilhelmen, dr. Petón és rajtam kívül csak a Kormányzó, a fia, Ferenczy és Lullay csendőr százados, Ferenczy helyettese tudott róla.⁹² A következő nap már fent voltam a várban. Hétköznapi szürke ruhában, feltűnés nélkül osontam fel egy hátsó lépcsőn a Kormányzóhoz, akinél kieszközöltem, hogy 24 órán belül valóban fogadta Ferenczyt és a kihallgatás után, mint a Kormányzó bizalmasa és a titkos terv végrehajtója, távozott a várból.

FERENCZY AGGODALMAI

Ferenczy a nyilasok miatt is aggodalmaskodott. Mit fognak tenni a nyilas tömegek, ha elmarad az előkészített deportálás? Így került sor arra, hogy dr. Pető tanácsstag összehozta Kabók⁹³ szociáldemokrata országgyűlési képviselővel és Karácsonyival,⁹⁴ a vasmunkások vezetőjével.

Nekem személy szerint is már 1918-19-től állandó érintkezésem volt a Szociáldemokrata Párttal egyes vezetőin keresztül, és amikor a húszas évek elején - a fehérterror idején - az Általános Fogyasztási Szövetkezetet a szocialistáktól el akarták venni, meg is tettem mindent ennek megakadályozására és sikerült is.

Kabók, Karácsonyi és Ferenczy között az óvatos megbeszélés tárgya az volt, hogy milyen segítséget nyújthat átállás esetén a munkásság a németek ellen.

Mi nem vettünk részt a megbeszélésen, mi csak összehoztuk a tárgyaló feleket.

A DEPORTÁLÁSI ELŐKÉSZÜLETEK

Augusztus közepén Eichmann részletes tervet készít, mely meghatározza, hogy napról napra melyik kerület melyik utcájának zsidóságát szállítják a békásmegyeri téglagyárba. A deportálás kezdetének dátumát is kitűzi: augusztus 26. Gyülekeznek a vagonok a főváros körül, Wysliczeny-különítménye is megérkezik és feltűnnek Budapest utcáin a rettegett kakastollasok is. A követségek tanácsstalanok, miképpen segíthetnének. Wallenberg teljes aktivitással ostromolja a minisztériumokat. A főváros zsidósága a legnagyobb izgalomban van, a félelem és a kétségbeesés lett úrrá rajta. Támadnak bennünket, tehetetlenségünket emelik fel vádként ellenünk és nekünk hallgatnunk kell saját hittestvéreink felé, mert besúgókkal vagyunk körülvéve, és egy elejtett szó romba döntheti a merész tervet megvalósulása előtt.

Mi hárman pedig, akik tudtunk e jól átgondolt veszedelmes tervről, amellyel megmenekülhet Budapest zsidósága az egyébként bizonyos deportálástói - mi hárman szorongtunk, Ferenczy ez egyszer állni fogja-e szavát?

EGY CSOPORT ELINDUL

Az ortodoxia egyes vezetői kilátástalannak látják a harcot, és mintegy ötvenen vonatra ülnek és sikerül nekik Bukarestbe kijutniok. .

Midőn a szökés kitudódik - egy tanácsstag is köztük volt, Eichmannal nem lehet bírni, tajtékzik a dühtől. Napokig kutat, nyomoz, állandóan maga elé citál bennünket és faggat, hogy a tudtunkkal történt-e a szökés. Az bizonyos, hogy dr. Gábor János tanácsstagot lefogatja, és hosszú időbe telt, míg kitaró és állandó kéréseinkre a németek hetek múlva kiengedték őt. Sajnos, később a nyilasok elhurcolták és az országhatáron túl pusztult el ez a derék ember, aki a közösségért a legodaadóbban dolgozott.

LETARTÓZTATÁSUNK

Eichmann előkészíti a deportációt. Biztos, sima lebonyolítást akar, és ezért augusztus 17-én engem, valamint dr. Pető Ernő és dr. Wilhelm Károly tanácsstagokat, éppen hármunkat, akikben megfogant a vakmerő gondolat a biztos deportálás elkerülése céljából, családtagjainkkal együtt lefogat és a Pestvidéki Fogházba zárat.

A zsidóság körében még nagyobb lesz a pánik, mindenki a deportálás megindulása közvetlen előjelének tekinti lefogásunkat. Mi magunk is nyugtalanok voltunk, attól tartottunk

Hogy a megbízhatatlan Ferenczy elárulta az egész tervet. Nyilvánvaló volt, hogy Eichmann addig akart bennünket fogva tartani, amíg a budapesti zsidóság deportálása megkezdődik. A Kormányzó azonban közbelépett, és mi kiszabadultunk.

Augusztus 21-én a Gestapo bekéri a Tanács és az alkalmazottaink névjegyzékét és címjegyzékét, mert - amint megtudtuk - velünk és alkalmazottainkkal akarták megkezdeni a deportálást. El akartuk hitetni a németekkel, hogy mit sem sejtünk a küszöbönálló elhurcolásról, a jegyzék céljáról, és ezért a bekért jegyzéket a Svábhegyre az egyik tanácsstag vitte fel, aki éppen az előző napon szabadult.

AZ AKCIÓ MEGINDUL

A kitűzött dátum rohamosan közeledett, minden előkészület megtörtént, a Tanács felkérte tehát a követségeket, hogy ebben az ügyben tartsanak konferenciát és jelentsék be tiltakozásukat az elhurcolás ellen.

Augusztus 22-én Angelo Rotta nuncius elnökletével a semleges követek összeülnek, és ünnepélyes tiltakozó jegyzéket intéznek a Kormányzóhoz, és ezt a nuncius még aznap délután átnyújtja a Külügyminisztériumban. A Kormányzó is értesül erről. A terv szerint a kormány a külföldi tiltakozásra való hivatkozással tagadja meg a deportációt.

Sztójay már hosszabb ideje beteg, helyettese Reményi Schneller pénzügyminiszter pedig nem meri a deportálást megtagadó jegyzéket a németeknek átadni, de egyik miniszter sem vállalkozik erre. Ferenczy menti meg a helyzetet, vállalja a közlést. Eichmannhoz elmegy és kijelenti, hogy a magyar kormány nem járul hozzá a deportáláshoz, és a fővárosba felhozott csapatok és csendőrség szükség esetén fegyveresen fog minden német erőszakos kísérletnek ellenszegülni. Eichmann örjögve veszi tudomásul, hogy félrevezették, de fegyverhez mégsem mer nyúlni, és Berlinhez fordul utasításért. Augusztus 24-én éjszaka érkezik meg Himmler válasza⁹⁹, és ez bizonyára tudomásul is vette a fordulatot, mert Eichmann egy újabb megállapodás megkötéséről hajlandó tárgyalásba bocsátkozni a magyar kormánnyal a zsidókérdés rendezése tárgyában.

Reményi-Schneller csak ezután - augusztus 25-én - meri a magyar kormánynak a deportálás megtagadásáról szóló jegyzéket Veesenmayer német követnek átnyújtani.

Mi pedig, akik munkánkat nem hozhattuk nyilvánosságra, ha népszerűségnek nem is örvendhettünk hittestvéreink részéről, örvendeztünk szívünkben azon, hogy kényesen veszedelmes tervünk - hála Istennek - sikerült, és a fővárosi zsidóság deportálását másodszor is megakadályoztuk.

ÚJ MEGÁLLAPODÁS: KONCENTRÁCIÓ

Sztójayék megbuktak, a Lakatos-kormánnyal új megállapodást kötnek a németek a zsidóság dolgában. A németek tiltakoztak az ellen, hogy a háborúban álló országban a budapesti 200.000 főnyi zsidóság minden termelés nélkül csak fogyasszon. Előbb elvették a munka jogát, kényszerű semmittevésbe lökték a zsidóságot, azután kifogásolták a munkátlanságát. Ezen a címen olyan tartalmú megállapodás jön létre, hogy a zsidó lakosságot Budapestről eltávolítják, vidéken koncentrálják és munkára fogják.

Ez a koncentrációs terv, amelyről Ferenczy azt mondta nekünk, hogy ez a megmaradt zsidóság megmentésének egyetlen módja, megítélésünk szerint igen nagy veszélyt rejtett magában, ha megvalósult volna. Ahogy kicsempészték a németek a kistarcsai őrizetéseket, majd később a sárváriakat¹⁰¹ is, ugyan úgy cselekedhettek volna a fővárostól távol összegyűjtött egyéb magányos és védtelen táborokkal.

A kormány a németekkel kötött megállapodásba bevette azt a rendelkezést, hogy a vidéki elhelyezésnek európai nivónak megfelelően kell megtörténnie, ezt pedig a Magyar Vöröskereszt Egylet ellenőrzi. Ez a kikötés volt segítségünkre.

Ferenczy, akit megbíztak a zsidó ügyek intézésével, nagy lelkesedéssel és gyorsan akarja végrehajtani a koncentrációs megállapodást. Megbízatása után Tura községbe autózik szemügyre venni egy táborhelyet, és 24 óra múlva gyalogmenetben akarja már az első csoportot útnak indítani. Mi azonnal Bonczos belügyminiszterhez fordultunk, és hivatkoztunk arra, hogy az elszállásolás helyét még meg sem vizsgálták, ezért a koncentráció megkezdése lehetetlen, de megállapodás ellenes is. A miniszter igazat adott nekünk, másnapra odarendeli magához Ferenczyt és utasítja minden elhelyezésnek előzetes megvizsgálására a Vöröskereszt-megbízott és általunk rendelkezésre bocsátott mérnök útján.

A Vöröskereszt derekasan mellénk állt, a kiküldött bizottság másfél hónap alatt nem talált egész Nyugat-Magyarországon egyetlen helyet sem, amely az "európai nivón való elhelyezésre" alkalmas lett volna.

Közben kieszközöltem egy kormányzói audienciát is. Megint csak utcai ruhában, a hátsó lépcsőn észrevétlenül osontam fel a kihallgatásra. Felhívtam a Kormányzó figyelmét arra, hogy a koncentrációval micsoda veszedelmes helyzet állhat elő. Ahogyan a kistarcsaiakat védtelenségükben egyszerűen kicsempészték az országból, ugyanúgy elhurcolhatják a vidéken magányos koncentrációs táborba gyűjtött zsidókat. Azt is megtehetik, hogy álcázott repülőgépekről lebombázzák őket. Hivatkoztam a Kormányzónak emlékezetes beszédére, amelyben kinyilatkoztatta, hogy a sajnálatos hibákat reparálni kell, s a magyar becsületen ejtett csorbát ki kell köszörölni. A Kormányzó elfogadta érveimet és kijelentette, hogy a németekkel kötött megállapodás ellenére nem lesz koncentráció. Ezt a kijelentését be is tartotta. Ferenczy tehát hiába fordult a Kormányzóhoz, hogy a németekkel kötött megállapodásnak érvényt szerezzen.”